

„Arta și propaganda merg mai mereu mână în mână”

„Literary Criticism II: Tolstoy and Shakespeare”

emisiune radio, 7 mai 1941

The Listener, 5 iunie 1941

Săptămâna trecută arătam că arta și propaganda merg mai mereu mână în mână și ceea ce ar trebui să fie niște judecăți pur estetice sunt întotdeauna corupte într-o anumită măsură de loialități morale, politice sau religioase. Și adăugam că în vremuri de restriște, ca ultimii zece ani, în care nici un om cu capul pe umeri nu poate să ignore ceea ce se întâmplă în jurul lui ori să evite să ia o poziție, aceste loialități fundamentale sunt împinse mai aproape de suprafața conștiinței. Critica devine tot mai deschis partizană și până și simularea detașării începe să fie foarte dificilă. Însă de aici nu se poate trage concluzia că nu există judecată estetică și că

fiecare operă de artă nu este decât un pamflet politic și poate fi apreciată doar ca atare. Dacă gândim astfel, ne conducem mintea pe un drum fără ieșire unde anumite fapte importante și evidente devin inexplicabile. Iar pentru a ilustra asta vreau să analizez unul dintre cele mai formidabile texte de critică morală, nonestetică – critică antiestetică, s-ar putea spune – care au fost scrise vreodată: esul lui Tolstoi despre Shakespeare.

Spre sfârșitul vieții, Tolstoi a scris un text în care îl ataca virulent pe Shakespeare, pentru a arăta nu numai că Shakespeare nu a fost un mare om, așa cum pretindea, ci și că a fost un scriitor complet lipsit de merit, unul dintre cei mai slabi și mai demni de dispreț scriitori care s-au pomenit vreodată. Eseul a stârnit mare indignare la vremea aceea, dar mă îndoiesc că i s-a răspuns vreodată pe măsură. Mai mult decât atât, voi arăta că, în general, nu i se putea da o replică. Parte din ceea ce spune Tolstoi este corect din punct de vedere formal, iar restul e în prea mare măsură o chestiune de opinie personală ca să merite a fi contrazis. Desigur, asta nu înseamnă că nu se poate răspunde nici unui detaliu din acest eseu. Tolstoi se contrazice de mai multe ori; pentru că are de-a face cu o limbă străină, înțelege greșit

multe lucruri și cred că există puține îndoieli că ura și invidia lui față de Shakespeare îl fac să recurgă la un anumit grad de falsificare sau cel puțin nepăsare voită. Dar asta e altă poveste. În esență, ceea ce spune Tolstoi este mai mult sau mai puțin justificat și probabil că a venit să corecteze în mod util adularea ridicolă a lui Shakespeare, în vogă în vremea aceea. Replica nu constă atât în ceva ce pot eu să spun, cât în anumite lucruri pe care însuși Tolstoi este nevoit să le zică.

Tolstoi susține în principal că Shakespeare e un scriitor de duzină, superficial, fără o filosofie coerentă, fără gânduri sau idei cu care să merite să-ți bați capul, fără nici un interes față de probleme sociale ori religioase, care nu se pricepe la oameni sau căruia îi lipsește verosimilitatea și, în măsura în care se poate spune că are cât de cât o atitudine clară, cu o concepție cinică, imorală și materialistă despre viață. El îl acuză că își înjgheabă piesele fără să dea doi bani pe credibilitate, că se ocupă cu fabule fantastice și situații imposibile, că își pune toate personajele să vorbească într-un stil artificial și pompos care nu are nici o legătură cu limbajul din viața reală. Îl mai acuză și că amestecă la grămadă în piesele lui absolut orice – solilocvii, bucăți de balade,

conversații, glumițe porcoase și așa mai departe – fără să se gândească nici o clipă dacă au vreo legătură cu piesa și că nu pune în discuție imorala politică de intimidare și distincțiile sociale nedrepte din vremurile sale. Pe scurt, îl acuză că este un scriitor grăbit, neglijent, un om cu moravuri îndoielnice și, mai ales, că nu este un *gânditor*.

Ei bine, o mare parte din toate acestea ar putea fi contrazise. Nu e adevărat, în sensul la care s-a referit Tolstoi, că Shakespeare este un scriitor imoral. O fi codul lui moral diferit de al lui Tolstoi, dar în mod clar are un cod moral, așa cum se vede în toată opera sa. Este un moralist în mai mare măsură decât, de pildă, Chaucer sau Boccaccio. Și nici nu e așa de idiot cum încearcă Tolstoi să susțină. În unele momente, întâmplător, s-ar putea spune, dă dovadă de o viziune care depășește cu mult cadrul epocii sale. În acest sens aș vrea să atrag atenția asupra eseului critic al lui Karl Marx – care, spre deosebire de Tolstoi, îl admira pe Shakespeare – despre *Timon din Atena*. Dar, din nou, ceea ce spune Tolstoi e adevărat în ansamblu. Shakespeare nu este un gânditor, iar criticii care pretindeau că ar fi unul dintre marii filosofi ai lumii vorbeau prostii. Gândurile sale sunt un talmeș-balmeș, un ghiveci. Era la fel ca

majoritatea englezilor în sensul că avea un cod de conduită, dar nu și o viziune despre lume și viață și nici o înzestrare pentru filosofie. De asemenea, este adevărat că lui Shakespeare nu prea îi pasă de verosimilitate și rareori își bate capul să creeze caractere coerente. După cum știm, de obicei fura intrigile de la alții și le transforma la repezeală în piese de teatru, introducând adesea absurdități și inconsecvențe care nu erau prezente în original. Uneori, când se mai întâmplă să pună mâna pe vreo intrigă infailibilă – *Macbeth*, de pildă –, personajele sale sunt destul de consecvente, dar în multe cazuri acestea sunt puse să facă lucruri cu totul incredibile oricum ai lua-o. Multe dintre piesele lui nu au nici măcar acel gen de credibilitate specifică basmului. În orice caz, nu deținem nici o dovadă că el însuși le-ar fi luat în serios, decât ca mijloc de a-și câștiga existența. În sonete nici măcar nu pomenește despre piesele de teatru ca parte a realizărilor sale literare și o singură dată menționează, oarecum rușinat, că a fost actor. Până aici Tolstoi are dreptate. Afirmatia că Shakespeare a fost un gânditor profund, enunțând o filosofie coerentă în piese care erau perfecte din punct de vedere tehnic și pline de observații psihologice subtile, este ridicolă.

Dar ce a realizat Tolstoi? Prin acest atac furios ar fi trebuit să-l distrugă pe Shakespeare cu totul și el crede, evident, că a și făcut asta. Din momentul în care și-a scris Tolstoi eseul sau, oricum, din momentul când a început acesta să fie citit de mulți, reputația lui Shakespeare ar fi trebuit să se spulbere. Cei care îl iubeau pe Shakespeare ar fi trebuit să înțeleagă că idolul lor fusese demistificat, că în realitate nu avea nici un merit și că se impunea să înceteze imediat să mai găsească plăcere în operele lui. Dar nu s-a întâmplat așa. Shakespeare este dărâmat și totuși, cumva, rămâne în picioare. Până una-alta, în loc să fie el uitat ca urmare a atacului lui Tolstoi, acest atac aproape că a fost dat uitării. Deși Tolstoi este un scriitor bine-cunoscut în Anglia, nici una din cele două traduceri ale eseului său nu se mai tipărește, iar eu am fost nevoit să răscolesc toată Londra până ce am dat de urma uneia într-un muzeu.

Se pare așadar că, deși Tolstoi poate explica satisfăcător aproape orice legat de Shakespeare, un lucru nu poate explica nicicum: popularitatea lui. Și el își dă seama de asta și este foarte nedumerit. Am spus mai sus că replica la Tolstoi se află în ceva ce el însuși e nevoit să spună. Se întreabă cum se face că scriitorul ăsta slab, prost și imoral care este